Edukacja Dziecka
nr 7 (2023)
s. 91-105
ISSN 2543-6406
LICENCJA: CC BY-NC

Beata A. Orłowska
ORCID: 0000-0002-1711-9716
Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Dokąd zmierza edukacja regionalna?

Streszczenie

Celem artykułu jest próba zwrócenia uwagi na kwestie zmian w postrzeganiu edukacji regionalnej. Odejście od założonej wcześniej koncepcji powoduje, że współczesna młodzież nie jest właściwie przygotowana do odbioru najbliższego otoczenia jako wartościowego. Powstała potrzeba przedefiniowania, ale też powrotu do założeń edukacji regionalnej z wykorzystaniem pedagogiki miejsca. Lokalność i regionalizm powinny stanowić podstawę edukacji kolejnych pokoleń, by dać podstawy tożsamości.

Słowa kluczowe: regionalizm, lokalność, edukacja regionalna, tożsamość

Współczesna edukacja zawiera w sobie wiele obszarów, które pozwalają na przybliżenie najmłodszym otaczający go świat. Jednym z nich jest edukacja regionalna. Patrząc z perspektywy historycznej, jak zwraca uwagę Kamil Stasiak, „idea powiązania krajoznawstwa i edukacji regionalnej z muzealnictwem jest w Polsce znana już od 1775 roku, kiedy to Michał Jerzy Mniszech opublikował *Myśli względem założenia Musaeum Polonicum*"[1].

Początki edukacji o regionalizmie sięgają XIX wieku. To wtedy ukształtował się pogląd związany z zaistnieniem więzi człowieka z ziemią ojczystą, która stanowiła istotną część ogólnonarodowej ojczyzny. Analizując literaturę przedmiotu, m.in. Barbara Kozik zwraca uwagę, że pewne sygnały „tego procesu widoczne są już w poczynaniach krajoznawczych Staszica, Niemcewicza czy Lelewela. Ciekawie o tym procesie wprowadzania treści regionalistycznych do polskiej edukacji pisze Sebastian Taboł[2]"[3].

Jak zwraca uwagę Kinga Lisowska, „edukacja regionalna to pojęcie złożone, ukształtowane na przestrzeni kolejnych epok historycznych. Jest to koncepcja pedagogiczna podkreślająca dydaktyczne znaczenie dziedzictwa kulturowego, będącego

[1] K. Stasiak, *Muzeum wobec edukacji regionalnej*, „Hejnał Oświatowy" 2019, nr 6-7/184, s. 6.
[2] Por. S. Taboł, *Renesans edukacji regionalnej*, „Edukacja i Dialog" 2006, nr 4, s. 21-26.
[3] B. Kozik, *Edukacja regionalna a biblioteki*, „Hejnał Oświatowy" 2019, 6-7/184, s. 9.

niezbędnym elementem tożsamości indywidualnej i zbiorowej, stanowiąca ważny czynnik w procesie integracji europejskiej oraz w zakorzenieniu w małej ojczyźnie”[4].

Pojawia się tu więc pytanie, dokąd zmierza współczesna edukacja regionalna? B. Kozik zwraca uwagę, że „lokalność i regionalizm jako zjawiska społeczne na nowo zauważono na początku lat 90. ubiegłego wieku. Obecnie dobrze pojmowana edukacja regionalna (nastawiona na człowieka) nie odrzuca edukacji globalnej (nastawionej na świat). Edukacja regionalna powinna sprzyjać odkrywaniu własnych korzeni, umożliwiać nabywanie kulturowej tożsamości w celu pełnego i świadomego stawania się obywatelem świata”[5]. Jednak odnosząc to do współczesności, Marceli Tureczek zauważa, że „po okresie wyraźnego zainteresowania edukacją regionalną w latach 90. XX wieku ponownie przeżywamy odejście od regionalizmu – bynajmniej w wymiarze edukacji szkolnej, gdzie wraca się do wiodących wątków narodowych”[6]. Takie spojrzenie stawia edukację regionalną w kłopotliwej sytuacji. Czyżby więc następowało powolne wycofywanie się z prowadzenia edukacji o regionie? Czy faktycznie edukacja regionalna dotarła do pewnej „ślepej uliczki”, z której nie ma już wyjścia?

A przecież, patrząc z perspektywy historycznej już, w 1995 roku zostały przygotowane założenia programowe pt.: „Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe”[7]. Było to pomyślane na zasadzie ścieżek międzyprzedmiotowych. Takie podejście pokazało, że w edukację regionalna muszą być zaangażowani eksperci z różnych obszarów. Jak zwracają uwagę Anna Weronika Brzezińska, Aleksandra Hulewska i Justyna Słomska, „nie istnieje jak dotąd jedna dziedzina nauki, która zajmowałaby się problemem edukacji regionalnej, międzykulturowej oraz dziedzictwa kulturowego. […] W naszym rozumieniu pole nauki zwane edukacją regionalną powinno stanowić obszar, na którym spotykają się specjaliści różnych dziedzin, aby treści wchodzące w skład tej dyscypliny stały się pełniejsze i wartościowsze”[8]. Jest to na tyle ważne, że, jak zwraca uwagę Jerzy Nikitorowicz, „najbardziej istotne jest zauważenie i nadanie przez szkołę wartości temu, co jest dziedzictwem rodzinno-lokalnym, aby dziecko mogło na tej podstawie kształtować tożsamość społeczną”[9]. Jako istotny element edukacji od

[4] K. Lisowska, *Miejsce edukacji regionalnej w kształtowaniu tożsamości regionalnej przed i w czasach pandemii*, „Edukacja Międzykulturowa” 2022, nr 2 (17), s. 172.

[5] B. Kozik, *Edukacja regionalna a biblioteki*, „Hejnał Oświatowy” 2019, 6-7/184, s. 9.

[6] M. Tureczek, *Edukacja regionalna w dobie globalizacji. Problem budowania wspólnot lokalnych – wybrane aspekty*, „Studia nad Historią, Kulturą i Polityką” 2020, 14, s. 162.

[7] *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*, MEN, Warszawa 1995.

[8] *Edukacja regionalna*, red. A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006, s. 14.

[9] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 214.

2009 roku stała się ona częścią podstawy programowej wychowania przedszkolnego, nauczania szkolnego i przedmiotowego na poszczególnych etapach edukacji[10].

Biorąc pod uwagę fakt, że „edukacja, broniąc jednostkę przed uprzedmiotowieniem i zagubieniem w świecie kultury masowej i ofert makroświata, powinna traktować mikroświat jako pierwotny i nadrzędny wobec idei globalnej świadomości, jako pierwszy i najbardziej znaczący etap w zdążaniu do wartości uniwersalnych, ponadczasowych. Stąd za główne zadanie w pracy edukacyjnej należałoby uznać kształtowanie pozytywnego odniesienia do podstawowych wartości rdzennych (język matczyny, wyznawana religia, zasiedziałość terytorialna, genealogia historyczna, tradycje, obyczaje, zasady i normy zachowań w ojczyźnie prywatnej). Na tej podstawie można prowadzić edukację w mezostrukturach (narodową, państwową). Trzeci rodzaj edukacji kontynentalno-światowej może zaistnieć jako efekt otwarcia grup terytorialnych, mikrokulturowych i mezostrukturalnych i ma tym większy zasięg oraz zakres, im bardziej jest nasycony lokalnością”[11]. Ingrid Paśko zwraca uwagę, że „aby ułatwić dziecku odpowiedź na pytania: kim jestem? oraz jak żyć? trzeba poprzedzić je poznaniem i zrozumieniem takich zagadnień, jak: jaki jest mój rodowód, skąd się wywodzę, w co wyposażyli mnie przodkowie?”[12]. Dopiero takie podejście da dziecku podwaliny do kształtowania własnej tożsamości.

K. Kwaśniewski zwraca uwagę, że „regionalizacja to celowa działalność polegająca na wydzieleniu jednostek społeczno-terytorialnych, dobrze scharakteryzowanych ze względu na jakiś zespół kryteriów po to, by uzyskać wiedze o zróżnicowaniu całości i o rodzaju wspólnego mianownika, który ona dla części stanowi. […] Regionalizm natomiast to ideologia przyjmująca regionalizację za optymalne zarówno dla części, jak i dla całości narzędzie poznania i praktycznego rozwiązywania przeciwstawień całości i części, centrum i peryferii, ogólnego i szczególnego w taki sposób, by korzyści z przynależności do całości równoważyły wynikające z tego zobowiązania, bez niczyjej dyskryminacji”[13].

---

[10] K. Lisowska, *Gwara a tożsamość kulturowa przedszkolaków na przykładzie placówek przedszkolnych z terenu województwa warmińsko-mazurskiego*, „Podstawy Edukacji” 2019, t. 12, s. 155-168.

[11] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna na pograniczu*, [w:] *Edukacja regionalna*, red. A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006, s. 109.

[12] I. Paśko, *Dziecko i edukacja skoncentrowana na dziedzictwie kulturowym w regionie*, [w:] *Kultura – sztuka – Edukacja*, t. 4, red. B. Kurowska, K. Łapot-Dzierwy, Kraków 2000, s. 163.

[13] K. Kwaśniewski, *Regionalizacja i regionalizm a podział administracyjny*, [w:] *Regionalizm jako folkloryzm, ruch społeczny i formuła ideologiczno-polityczna*, red. M. Latoszek, Gdańsk 1993, s. 188.

Nie można rozpatrywać edukacji regionalnej bez umiejscowienia jej w kontekście tradycji. Ryszard Kantor zwraca uwagę, że „istotą tradycji jest wszechobecność: fakt, iż człowiek współczesny, choć może nie uświadamia sobie tego w pełni, zanurzony jest w przeszłości. Siłą tradycji są natomiast nie tylko jej obiektywne wartości, jej zadziwiająca czasem funkcjonalność, co niekiedy podawane było niesłusznie w wątpliwość. Siłą tradycji są w rzeczywistości ludzie, których dynamiczny stosunek do przeszłości powoduje, iż tradycja poddawana jest ciągłej weryfikacji, co pobudza ją do życia; jest opisywana, pielęgnowana, jest zarówno częścią mechanizmu trwania, jak i mechanizmu przemian”[14].

Do tego, jak zwraca uwagę Emil Kowalczyk, „świadomość regionalną tworzy wiedza historyczna o regionie. Każdy niemal obszar stanowi pewną historycznie ukształtowaną i wyodrębnioną formację, której dzieje w najprzeróżniejszy sposób splatają się z procesami ogólnonarodowymi oraz ogólnoświatowymi i tych zjawisk nie można pominąć w pracy szkoły. Przy czym ważne jest tutaj ukazanie związków danego regionu z innymi regionami, a także z dziejami narodowymi i światowymi. Poznając własną kulturę, uczniowie otwierają się także na inności kultur sąsiednich i dalszych, na uznanie i poszanowanie nie tylko własnej kultury, ale także i innych. To przecież naturalne otwarcie na tolerancję i dialog”[15]. W literaturze przedmiotu „regionalizm jest definiowany w ujęciu socjologicznym oraz kulturowym jako wymiar przestrzenny i ludzki zintegrowany wspólną tradycja, historią, kulturą i wartościami duchowymi, językiem i potencjałem twórczym. Owa wspólnotowość, znajomość kodów, przewidywalność, zdaniem Anthony’ego Giddensa[16], daje poczucie ontologicznego bezpieczeństwa”[17].

Jak to się ma do edukacji? Umiejscowienie każdej szkoły w regionie oznacza, zdaniem Kingi Anny Gajdy, że każda z nich „stanowi *de facto* instytucję uwikłaną regionalnie czy lokalnie”[18]. Takie podejście oznacza, że szkołę można „nazwać kulturową biografią regionu[19], albowiem winna opowiadać o regionie, a zatem przytaczać historię w skali mikro. I tę historię ukazywać jako element większej układanki, pokazywać zależności między Małą a Dużą Ojczyzną, budować „pomost pomiędzy ojczyzną

[14] R. Kantor, *Istota i siła tradycji*, [w:] *Bogaci tradycją*, Kielce 1996, s. 15-16.

[15] E. Kowalczyk, *Rola edukacji regionalnej w realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych*, https://orawa2024.pl/rola-edukacji-regionalnej-w-realizacji-zadan-dydaktyczno-wychowawczych-2/ [dostęp: 6.02.2023].

[16] Zob. A. Giddens, *Stanowienie społeczeństwa. Zarys teorii strukturyzacji*, Poznań 2003.

[17] K. A. Gajda, *Edukacja regionalna i lokalna*, „Hejnał Oświatowy” 2019, nr 6-7/184, s. 3.

[18] Ibidem.

[19] O kulturowej biografii regionu wspominał m.in. Peter van Mensch, *Annotating the environment. Heritage and the new technologies*, „Nordisk Museologi” 2005, nr 2, s. 24.

prywatną a narodową"[20]. Regionalne osadzenie szkoły oznacza dla edukacji regionalnej pewne zadanie, które ona musi zrealizować.

Piotr Kowolik określił edukację regionalną jako „ogół procesów, których celem jest zmienianie ludzi, głównie dzieci, młodzieży – stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowania, a także zapoznanie ich z kulturą swojego regionu oraz uwrażliwienie na odrębności kulturowe innych regionów, a poprzez to wpajanie dzieciom tolerancji oraz umacnianie patriotyzmu"[21]. Jerzy Nikitorowicz zwraca uwagę, że „istotą edukacji regionalnej jest wyposażenie w wiedzę, zapoznawanie, uwrażliwianie, wspieranie, wzmacnianie i chronienie świata wartości rdzennych, wdrażanie do kultywowania, podejmowania celowych działań na rzecz kształtowania pełnych postaw przejmowania tradycji od poprzednich pokoleń, świadomego kształtowania więzi z *ojczyzną prywatną*, ze światem pierwotnego zakorzenienia"[22]. Joanna Torowska podkreśla, że „wartości kulturowe, odwołujące się do korzeni tożsamości, do podstaw przynależności grupowej, powinny być głównymi, obok etycznych i ekologicznych, i co ważne, obowiązującymi i należycie akcentowanymi w każdym kompletnym i dobrze rozumiejącym obecne przemiany współczesnym modelem edukacji"[23]. W konsekwencji oznacza to, że współcześnie nie powinniśmy odchodzić od edukacji regionalnej, a nawet jeszcze bardziej skupić się na jej treściach.

Ryszard Radwiłowicz zwraca przy tym uwagę, że jest to specyficzna dziedzina wychowania, która, operując „różnokierunkowymi treściami dydaktycznymi i obejmując działania nauczyciela i uczniów, które służą wielostronnemu poznaniu przez dzieci i młodzież zamieszkiwanego przez nie regionu, racjonalnemu i aktywnemu funkcjonowaniu w nim i ukształtowaniu pozytywnego stosunku do miejsca na ziemi, będącego małą ojczyzną z jej przyrodą i ludzką społecznością wczoraj i dziś. To zarazem przedsionek i wrota do wychowania patriotycznego, oczywiście otwartego, z szacunkiem dla innych"[24].

---

[20] Za: E. Chudziński, *Regionalizm. Idea – realizacje – instytucje*, Warszawa 2013, s. 11.

[21] P. Kowolik, *Edukacja regionalna w przedszkolu*, [w:] *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*, red. M. T. Michalewska, Kraków 1999, s. 120.

[22] J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi doktorowi habilitowanemu Michałowi Balickiemu*, red. A. Cudowska, Białystok 2011, s. 24.

[23] J. Torowska, *Edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Kraków 2008, s. 28.

[24] R. Radwiłowicz, *O wysoką pozycję edukacji regionalne: założenia – analiza – teza – planowanie*, „Nauczyciel i Szkoła" 2007, nr 1-2 (34-35), s. 235.

Zdaniem Piotra Petrykowskiego edukacja regionalna jest to „umożliwianie młodym ludziom poznawania własnego dziedzictwa kulturowego, tradycji regionalnej, uwewnętrznienia wartości i treści regionalnych, tym samym więc kształtowanie i utrwalanie postaw regionalnych”[25]. Jest to istotne, gdyż „regionalna edukacja miejsca przeciwdziała zjawisku ojkofobii, czyli poczuciu zakłopotania, zażenowania, poirytowania wywoływanego przez przynależność do danego regionu. Szkoły mające przeciwdziałać takiej postawie budują poczucie dumy z przynależności do małej kultury, która jawi się jako niezwykła, jedyna w swoim rodzaju, naznaczona przez dzieje i mieszkańców danego regionu. Tak postrzegana edukacja regionalna opowiada historię ludzi zamieszkujących dane miejsce”[26]. Magdalena Izabela Sacha pokusiła się nawet o stwierdzenie, że można podejść do edukacji regionalnej jako edukacji, która osadzona jest w historii, tradycji i opiera się na ludziach, tworzy wrażenie „domowiny”[27]. Takie podejście staje się bardziej bliskie, nasze/swojskie, takie rodzinne.

David A. Gruenewald zwrócił uwagę, że edukacja regionalna i lokalna opiera się głównie na identyfikacji, stwarzaniu miejsc i ich odzyskiwaniu w celu organizowania przestrzeni edukacyjnej. Może ona stanowić przestrzeń do działań edukacyjnych[28]. Kinga Anna Gajda podkreśla przy tym, że edukacja regionalna „opisywana jest jako model realizmu edukacyjnego, zachodzi bowiem w konkretnym, dobrze poznanym środowisku, ukazuje region jako posiadający autoteliczną wartość. To dydaktyczna refleksja nad miejscami i ich udziałem w kształtowaniu się »ja« ucznia, nad relacją między przestrzenią a człowiekiem, wychowawczym wpływem otoczenia”[29]. Zdaniem Stanisława Ossowskiego „w dzisiejszej Europie można mówić także o ojczyźnie ideologicznej zbiorowości regionalnej: pomiędzy ojczyzną prywatną i terytorium narodowym może być miejsce na regionalną ojczyznę. To nie jest ojczyzna prywatna, jeżeli więź, która łączy jednostkę z ojczyzną regionalną, łączy ją poprzez uczestnictwo w zbiorowości… W wielkiej zbiorowości narodowej poszczególne regiony stanowią środowiska

[25] P. Petrykowski, *Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i otwarte*, Toruń 2003, s. 50.

[26] K. A. Gajda, *Edukacja regionalna i lokalna*, op. cit., s. 3.

[27] M. I. Sacha, *Muzea wobec utraty. Strategie (re-)konstrukcji dziedzictwa utraconych ojczyzn na przykładzie muzeów w Polsce i w Niemczech,* „Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej” 2015, nr 2, s. 100-101.

[28] D. A. Gruenewald, *The Best of Both Worlds: a Critical Pedagogy of Place*, „Educational Researcher” 2003, vol. 32, nr 4, http://faculty.washington.edu/joyann/EDLSP549Beadie_Wiliamson/gruenewald.pdf [dostęp: 15.11.2016].

[29] K. A. Gajda, *Edukacja regionalna i lokalna*, op. cit., s. 4.

nie tylko obszary ojczyzny prywatnej, ale cały jej charakter, cały zespół wyobrażeń z nią związanych różni się niezmiernie dla mieszkańców różnych regionów”[30].

Oczywiście pamiętać należy, że „zarówno wiedza, jak i kompetencje społeczne wpływają na zwiększenie poczucia zakorzenienia i przynależności. Nie jest ono jednak celem samym w sobie, ale niesie ze sobą pozytywne skutki społeczne i osobiste”[31]. Pozwala to na zbudowanie powiązanej ze sobą triady: ojczyzna narodowa – ojczyzna regionalna – ojczyzna lokalna. B. Gołębiowski podkreśla jednak, że, „by ta triada więziotwórcza mogła funkcjonować w nowoczesnym społeczeństwie (ojczyzna narodowa – obywatelska, ojczyzna regionalna i lokalna ojczyzna prywatna), potrzebna jest celowo prowadzona edukacja regionalna, a szerzej – proces socjalizacji regionalnej młodych pokoleń”[32]. Jak widać, mimo różnych podejść, wszyscy autorzy zwracają uwagę na rolę i wręcz konieczność istnienia edukacji regionalnej. Pojęcie edukacji regionalnej jest ściśle związane z kształceniem (nie tylko tym planowym i świadomym, realizowanym w placówkach i instytucjach, ale również z tym permanentnym). Przedmiotem tego kształcenia jest przecież nie tylko „wiedza i zdolność (umiejętność) przeżywania treści kultury regionu jako wartości własnych, bliskich, znanych, cenionych, będących jednocześnie nośnikami specyficznymi treści uniwersalnych, ogólnoludzkich i narodowych, obywatelskich itp. Socjalizacja regionalna będzie tu pojęciem szerszym, użytym na oznaczenie całokształtu wpływów środowiska społecznego regionu na jednostki i grupy, w wyniku którego to wpływu kształtuje się wiedza, przekonania, postawy, system wartości, wzory kulturowe i cechy osobowości społecznej ludzi jako rodaków i/lub mieszkańców regionu”[33]. Takie podejście dało też podwaliny na utworzenie nowej koncepcji, tzw. pedagogiki miejsca. David Sobel zwraca uwagę, że edukacja miejsca może stanowić pewne antidotum na brak myślenia i odwoływania się do najbliższego otoczenia[34]. Trzeba więc tutaj postawić pytanie, czy mówimy o edukacji regionalnej czy o pedagogice miejsca? Czy pedagogika miejsca wypiera/zastępuje/zastąpi edukację regionalną? K. A. Gajda zwraca uwagę, że „kategoria miejsca w rozważaniach teoretyków pedagogiki regionu pełni bardzo istotną funkcję w kształceniu – stymuluje

[30] S. Ossowski, *Zagadnienie więzi regionalnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim*, [w:] *Dzieła*, t. III, Warszawa 1967, s. 251.

[31] K. Stasiak, *Muzeum wobec edukacji regionalnej*, „Hejnał Oświatowy” 2019, nr 6-7/184, s. 6.

[32] B. Gołębiowski, *O potrzebie I funkcjach edukacji regionalnej. Na przykładzie Kurpiowszczyzny*, „Studia Łomżyńskie” 1995, nr 5, s. 244.

[33] Ibidem, s. 244.

[34] D. Sobel, *Place-based Education: Connecting Classroom and Community*, The Orion Society 2004.

i wspiera rozwój ucznia oraz pobudza jego świadome poczucie przynależności, zakorzenia i wykorzenia[35], partycypuje w lokacji siebie"[36]. Gregory Ashworth podkreśla przy tym, że miejsca bez historii nie istnieją, a wręcz trzeba podkreślić, że zasoby dziedzictwa można spotkać wszędzie i są właściwie niewyczerpywalne[37].

Patrząc na dotychczasowe rozważania, możemy więc mówić też o kształtowaniu tożsamości regionalnej. Tożsamości, która jest specyficznym rodzajem tożsamości społecznej. Jej idea „oparta jest na tradycji regionalnej, odnoszącej się do konkretnie zdefiniowanego i delimitowanego terytorium, jego charakterystycznych cech społecznych, kulturowych, gospodarczych i topograficznych wyróżniających go spośród innych"[38]. Maria Mendel zwraca uwagę, że „możemy czynić miejsca takimi, jakimi pragniemy, by były, ale i one mogą robić z nami to samo. Kreujemy ich znaczenia i one kreują nas"[39]. Tak postrzegana edukacja miejsca „jako społecznie zaangażowana promuje wiedzę, odpowiedzialność jednostki i grupy za kolektyw danego regionu oraz wspiera naukę wykorzystywania i zarządzania zasobami naturalnymi i kulturowymi"[40]. Poza tym mamy do czynienia z drugim rodzajem edukacji miejsca, który postrzega ją jako edukację regionalną czy lokalną uczniów przez pryzmat zainteresowania „ich lokalnym dziedzictwem materialnym i niematerialnym, zaproszenie ich do samodzielnego zgłębiania i zbadania tego tematu, a następnie nakreślenia historii poszczególnych dzielnic i miejscowości. Takie działanie powinno być poprzedzone odpowiednim merytorycznym i metodologicznym przygotowaniem uczniów"[41]. Jest to kolejna uwaga i sugestia, którą powinni wziąć pod uwagę nauczyciele, by uczniowie mogli prowadzić m.in. badania terenowe w środowisku lokalnym. Jest to istotne, gdyż „potrzeba edukacji regionalnej wynika także […] z konieczności odbudowy więzi społecznych w gminach i w małych miasteczkach, odbudowy samorządności lokalnej

[35] Zob. A. Męczkowska, *Locus educandi. Wokół problematyki miejsca w refleksji pedagogicznej*, [w:] *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wrocław 2006, s. 38-39.

[36] K. A. Gajda, *Edukacja regionalna i lokalna*, op. cit., s. 4.

[37] *Sfragmentaryzowane dziedzictwo: sfragmentaryzowny instrument sfragmentaryzowanej polityki*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku, Szanse i wyzwania*, red. M. Murzyn, J. Purchla, Kraków 2007, s. 40.

[38] K. Lisowska, *Miejsce edukacji regionalnej…*, op. cit., s. 173-174.

[39] M. Mendel, *Kategoria miejsca w pedagogice*, [w:] *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wrocław 2006, s. 32.

[40] K. A. Gajda, *Edukacja regionalna i lokalna*, op. cit., s. 4.

[41] Ibidem, s. 5.

oraz lokalnej i regionalnej opinii publicznej, a także pewnej dumy z własnych wartości regionalnych, własnego pochodzenia i kultury"[42].

Jest wiele miejsc, w obszarze których może być realizowana edukacja regionalna. Jednym z istotnych do wykorzystania w procesie edukacji regionalnej jest biblioteka. Jak zwraca uwagę Barbara Kozik, „biblioteki to swoiste instytucje pamięci"[43]. J. Ladorucki podkreśla przy tym, że „praca na rzecz idei regionalizmu […] oznacza zrozumienie przejawów kultury danego regionu jako zbioru typowych właściwości i dążenie do zachowania ukształtowanych odrębności regionalnych; historii, tradycji, rytuałów, kuchni, gwary, folkloru i innych cech swoistych, często trudnych do określenia"[44].

Nie można oddzielić edukacji regionalnej od patriotyzmu regionalnego. B. Gołębiowski zwraca uwagę, że „nowoczesny patriotyzm regionalny polega na refleksyjnym, racjonalnym wyborze identyfikacji z tradycją i swoistością kulturową regionu historycznego, na związaniu z jego rozwojem i dobrem własnych interesów i dążeń różnego typu, co skłania do troskliwości i zaangażowania w dobro regionu, jak we własne dobro, do współzawodnictwa o najlepsze z możliwych miejsc regionu w całości państwowo-narodowej czy światowo-kontynentalnej, w imię dobra i interesu ogólnego. Chodzi więc o kształt świadomego obywatelstwa regionalnego, którego fundamentem jest wiedza o regionie i praktyczne doświadczanie oraz akceptacja, praktykowanie tradycji, klimatu kulturowego, obyczaju, obrzędu, twórczości, sztuki, języka itp."[45]. Stanowi to istotny wkład edukacji regionalnej w patriotyzm regionalny. Kształtuje ona tożsamość regionalną, która jest istotną wartością. Do najważniejszych elementów K. Lisowska zalicza: „poczucie więzi z historią regionu, bohaterami, instytucjami historycznymi oraz wspólne gospodarowanie, współdziałanie i konkurencyjność międzyregionalna o charakterze ekonomicznym; przywiązanie jednostki do konkretnych miejsc, przestrzeni oraz jej wrażliwość na dziedzictwo kulturowe, w tym definiowanie, odczytywanie znaczeń, symboli kultury materialnej i jej korelatów"[46].

Marceli Tureczek zwraca uwagę, że nie do końca można powiedzieć, że z jednej strony edukacji regionalnej właściwe nie ma[47], ale z drugiej strony „to, co należy

[42] B. Gołębiowski, *O potrzebie I funkcjach edukacji regionalnej…*, op. cit., s. 245-246.
[43] B. Kozik, *Edukacja regionalna a biblioteki*, op. cit., s. 9.
[44] J. Ladorucki, *Biblioteka jako instytucja pamięci*, „Poradnik Bibliotekarza" 2016, nr 4.
[45] B. Gołębiowski, *O potrzebie I funkcjach edukacji regionalnej…*, op. cit., s. 246.
[46] K. Lisowska, *Miejsce edukacji regionalnej…*, op. cit., s. 174.
[47] Por. np. G. Wróbel, *Pojęcie edukacji regionalnej, jej cele i zadania*, www.szkolnictwo.pl [dostęp: 2.12.2017].

podkreślić, to obecność edukacji regionalnej przede wszystkim w wymiarze działań lokalnych, samorządowych, organizacji pozarządowych. Edukacja ta jest realizowana poprzez różnego rodzaju działania – od licznie i ciągle ukazujących się wydawnictw regionalnych, monografii po działania praktyczne, w postaci organizowania aktywności obywatelskiej, lokalnej turystyki, mediów, muzeów itp."[48]. Autor pokazał, że obecnie ciężar realizacji zagadnień związanych z edukacją regionalną przesunął się między innymi na samorząd lokalny. By zrozumieć pewne zależności związane z rozwojem edukacji regionalnej M. Tureczek zwraca uwagę na występowanie licznych zjawisk pozytywnych i negatywnych. Wpływają na nie liczne czynniki. Wśród nich występuje wiele zagrożeń, które rzutują na rozwój edukacji regionalnej. Do najistotniejszych zagrożeń wewnętrznych M. Tureczek wymienia między innymi zróżnicowany poziom działań samorządowych i różnice w polityce regionalnej. W przypadku czynników zewnętrznych M. Tureczek stawia pytanie, „czy lokalność, region, regionalizm nie zaczynają przegrywać ze zjawiskami globalizacji"[49]. Co istotne, M. Tureczek podkreśla, że „edukacja regionalna powinna być procesem szeroko rozumianej rewitalizacji społecznej, przekształcaniem, ale i zachowywaniem składników wartościowych środowiska rozumianego jako odbicie struktur społecznych, ekonomicznych i przestrzennych. W praktyce brak szeroko pojmowanej edukacji regionalnej na wszystkich etapach kształcenia oraz w obszarach kreowania aktywności społecznej grup w wieku decyzyjnym w dłuższej perspektywie prowadzi do kryzysów"[50].

Zakończenie

W przestrzeni naukowej istnieje dalsza potrzeba dyskusji na temat edukacji regionalnej i pedagogiki miejsca jako będących u podstaw kształtowania tożsamości kolejnych pokoleń. Takie podejście do edukacji regionalnej „jest również szansą na tworzenie poczucia wspólnoty na wielu płaszczyznach – od poziomu lokalności, przez narodowy, aż do globalnego czy ogólnoludzkiego. Budowanie narracji o korzeniach, dziedzictwie danego miejsca, danej kultury i danych czasów pozwala na zrozumienie siebie i swojej historii"[51].

[48] M. Tureczek, *Edukacja regionalna w dobie globalizacji…*, op. cit., s. 162-163.
[49] Ibidem, s. 165-166.
[50] Ibidem, s. 170.
[51] K. A. Gajda, *Edukacja regionalna i lokalna*, op. cit., s. 5.

Pamiętać należy, że „manifestowanie tej patriotycznej identyfikacji regionalnej nie może być werbalne, lecz winno się wyrażać w konkretnych formach uczestnictwa, w działaniach społecznych, intelektualnych, ekonomicznych, opiekuńczych, charytatywnych, społecznych, intelektualnych, organizatorsko-kulturalnych, politycznych, samorządowych, religijnych itp."[52].

Nie należy zapominać o kilku istotnych zasadach, którymi należy się kierować, prowadząc edukację regionalną. Do najważniejszych z nich zaliczyć należy, m.in.: „równoprawne i równoważne merytorycznie traktowanie wydarzeń z dziejów politycznych państwa (narodu), czy dziejów powszechnych i dziejów regionu. Oczywiście, w porównywalnym zakresie znaczenia tych wydarzeń dla regionu. Jest to zgodne z humanistycznym założeniem, iż historia dla konkretnej osoby rozgrywa się w konkretnym miejscu i czasie; także jako przeszłość wydarzeniowa tego miejsca – regionu zamieszkania, jej przodków, przeszłości jej najbliższej, rodzimej wersji kultury itp. Poznanie historii własnych wsi, miasteczek, okolic nie jest tylko kwestią turystycznej ciekawostkowości, lecz głębszą potrzebą osobową, na pewnym poziomie rozwoju intelektualnego i emocjonalnego jednostki. I to trzeba koniecznie rozbudzić oraz zaspokoić w toku przemyślanej edukacji regionalnej, głównie w programie szkolnym"[53].

Biorąc pod uwagę wszystkie wskazane rozważania, „proces kształtowania się tożsamości powinniśmy traktować w aspekcie wielowymiarowym, wielozakresowym i ustawicznym, w którym wyodrębnia się trzy zakresy: dziedziczony, indywidualnie kształtowany oraz społecznie warunkowany. Analiza tożsamości odbywa się zarówno w ujęciu procesualnym, diachronicznym, dialogicznym i narracyjnym, jak i zmiennym w czasie, ale także zależnym od sytuacji: kulturowych, ekonomicznych, ram politycznych"[54]. Ta złożoność i różnorodność powoduje, że nie jest to zadanie łatwe. Wymaga wykorzystania różnych środków i obszarów edukacyjnych, jak również wymaga zaangażowania różnych osób i instytucji. Dodatkowo M. Tureczek zwraca uwagę, że niestety „mimo sporego dorobku […], zarówno w wymiarze naukowym, teoretycznym, jak i praktycznym, edukacja regionalna ciągle pozostaje tu na poziomie lokalnym, pozostawiona sama sobie jako suplement. Czyni to edukację regionalną obszarem niezdefiniowanym i zróżnicowanym pod względem praktycznym. Inny poziom jest tam, gdzie istnieją aktywne organizacje pozarządowe o różnym profilu

[52] B. Gołębiowski, *O potrzebie I funkcjach edukacji regionalnej…*, op. cit., s. 246.
[53] Ibidem, s. 246-247.
[54] K. Lisowska, *Miejsce edukacji regionalnej…*, op. cit., s. 174.

działania, wreszcie aktywne samorządy i, a może przede wszystkim, aktywne środowisko nauczycieli. Inaczej przedstawia się ten sam problem na tych obszarach i w tych społecznościach, gdzie wskazanych czynników brakuje”[55].

Do wykorzystania pozostaje również dorobek pedagogiki kultury i pedagogiki miejsca, które pozwolą wprowadzić dziecko w świat edukacji regionalnej – tej najbliższej. Pozwoli to na dalsze poznawanie świata z jednoczesnym zachowaniem kultury i tożsamości. Warto przy tym podkreślić, że już w 2000 roku w ramach serii Biblioteczka Reformy wydanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej ukazał się dokument pt.: *Ministerstwo Edukacji Narodowej o edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie.* W dokumencie tym sugeruje się nauczycielom, by podjęli się próby tworzenia własnych, autorskich programów kształcąco-wychowawczych z zakresu tej problematyki. Ministerstwo zwraca uwagę, że „nie da się (tak jak np. w matematyce) wprowadzić rozwiązań identycznych w szkołach całej Polski. Inne są bowiem doświadczenia Kaszubów, inne Mazurów […] i tę specyfikę trzeba uwzględniać”[56]. Jest to więc dodatkowy kierunek działań dla nauczycieli i jednocześnie wskazówka do dalszej pracy, która otwiera drogę do programów autorskich, ściśle związanych z lokalnością.

Nie należy pomijać faktu, na który zwróciły uwagę między innymi Joanna Sacharczuk i Alina Szwarc, że „edukacja regionalna jest ściśle powiązana z edukacją międzykulturową, jest w pewnym sensie jej pierwszym etapem, niezbędnym warunkiem powodzenia zamierzeń wynikających z teoretycznych założeń edukacji międzykulturowej” [57]. Odzwierciedleniem tego faktu są między innymi funkcje edukacji regionalnej, na które zwraca uwagę Barbara Synak, podkreślając, iż do najistotniejszych z nich należą przede wszystkim: kształtowanie poczucia grupowej tożsamości, uczenie tolerancji wobec innych społeczności, integracja ludności pochodzących z różnych regionów, przygotowanie do życia w ojczyźnie narodowej, kształtowanie patriotyzmu lokalnego i narodowego, kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego i ładu demokratycznego, rozwijanie poczucia odpowiedzialności za małą i wielką ojczyznę oraz kształtowanie współodpowiedzialności za innych[58].

---

[55] M. Tureczek, *Edukacja regionalna w dobie globalizacji…*, op. cit., s. 163.

[56] *Ministerstwo edukacji Narodowej o edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie*, 2000, s. 5.

[57] J. Sacharczuk, A. Szwarc, *Kultura regionu – inspiracje i kierunki rozwoju edukacji regionalnej we współczesnej szkole*, „Kultura i Edukacja” 2019, nr 3 (125), s. 250.

[58] Por. B. Synak, *Społeczno-kulturowe aspekty edukacji regionalnej*, [w:] *Społeczeństwo. Demokracja. Edukacja. Nowe wyzwania w pracy socjalnej*, red. K. Marzec-Holka, Bydgoszcz 2000.

Na koniec warto przytoczyć słowa J. Sacharczuk i A. Szwarc, które podkreślają, że „w myśl idei edukacji regionalnej poznajemy przeszłość, bowiem chcemy objaśnić tu i teraz istniejącą rzeczywistość, objaśnić lub odrzucić istniejące, uznane w tej rzeczywistości systemy wartości. Odkrywanie miejsc znaczących i pielęgnowanie pamięci o nich, uczenie o przeszłości regionu jest ważne dla budowania spójności naszej tożsamości”[59]. I o tym należy pamiętać, wytyczając kierunki edukacji regionalnej na przyszłość. Jak pisał Cyprian Kamil Norwid „aby drogę mierzyć przyszłą, trzeba-ć koniecznie pomnieć, z kąd się wyszło!”[60].

Bibliografia

1. Chudziński E., *Regionalizm. Idea – realizacje – instytucje*, Warszawa 2013.
2. *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*, MEN, Warszawa 1995.
3. *Edukacja regionalna*, red. A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006.
4. Gajda K. A., *Edukacja regionalna i lokalna*, „Hejnał Oświatowy” 2019, nr 6-7/184.
5. Giddens A., *Stanowienie społeczeństwa. Zarys teorii strukturyzacji*, Poznań 2003.
6. Gołębiowski B., *O potrzebie I funkcjach edukacji regionalnej. Na przykładzie Kurpiowszczyzny*, „Studia Łomżyńskie” 1995, nr 5.
7. Gruenewald D. A., *The Best of Both Worlds: a Critical Pedagogy of Place*, „Educational Researcher” 2003, vol. 32, nr 4. http://faculty.washington.edu/joyann/EDLSP549Beadie_Wiliamson/gruenewald.pdf.
8. Kantor R., *Istota i siła tradycji*, [w:] *Bogaci tradycją. Kontynuacja i zmiana w kulturze współczesnej wsi polskiej. Materiały II konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 23-24 maja 1996 roku w Bielsku-Białej i Wiśle*, red. R. Kantor, Kielce 1996, s. 15-16.
9. Kowalczyk E., *Rola edukacji regionalnej w realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych*, https://orawa2024.pl/rola-edukacji-regionalnej-w-realizacji-zadan dydaktyczno--wychowawczych-2/.
10. Kowolik P., *Edukacja regionalna w przedszkolu*, [w:] *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*, red. M. T. Michalewska, Kraków 1999.
11. Kozik B., *Edukacja regionalna a biblioteki*, „Hejnał Oświatowy” 2019, 6-7/184, s. 9.
12. Kwaśniewski K., *Regionalizacja i regionalizm a podział administracyjny*, [w:] *Regionalizm jako folkloryzm, ruch społeczny i formuła ideologiczno-polityczna*, red. M. Latoszek, Gdańsk 1993.
13. Ladorucki J., *Biblioteka jako instytucja pamięci*, „Poradnik Bibliotekarza” 2016, nr 4.

[59] J. Sacharczuk, A. Szwarc, *Kultura regionu – inspiracje i kierunki rozwoju edukacji regionalnej we współczesnej szkole*, op. cit., s. 265.

[60] Zapis cytatu w oryginale z: *Niewola i Fulminant* 1849-1863 Dwa rapsody przez Cypriana Norwida, Lipsk 1864, s. 10, www.polona.pl [dostęp: 24.10.2023].

14. Lisowska K., *Gwara a tożsamość kulturowa przedszkolaków na przykładzie placówek przedszkolnych z terenu województwa warmińsko-mazurskiego*, „Podstawy Edukacji" 2019, t. 12, s. 155-168.
15. Lisowska K., *Miejsce edukacji regionalnej w kształtowaniu tożsamości regionalnej przed i w czasach pandemii*, „Edukacja Międzykulturowa" 2022, nr 2 (17).
16. Mendel M., *Kategoria miejsca w pedagogice*, [w:] *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wrocław 2006.
17. Mensch van P., *Annotating the environment. Heritage and the new technologies*, „Nordisk Museologi" 2005, nr 2.
18. Męczkowska A., *Locus educandi. Wokół problematyki miejsca w refleksji pedagogicznej*, [w:] *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wrocław 2006.
19. *Ministerstwo edukacji Narodowej o edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie*, 2000.
20. *Niewola i Fulminant* 1849-1863 Dwa rapsody przez Cypriana Norwida, Lipsk 1864, www.polona.pl.
21. Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009.
22. Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi doktorowi habilitowanemu Michałowi Balickiemu*, red. A. Cudowska, Białystok 2011, ss. 23-32.
23. Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna na pograniczu*, [w:] *Edukacja regionalna*, red. A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006.
24. Ossowski S., *Zagadnienie więzi regionalnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim*, [w:] *Dzieła*, t. 3, Warszawa 1967.
25. Paśko I., *Dziecko i edukacja skoncentrowana na dziedzictwie kulturowym w regionie*, [w:] *Kultura – sztuka – Edukacja*, t. 4, red. B. Kurowska, K. Łapot-Dzierwy, Kraków 2000, s. 163-171.
26. Petrykowski P., *Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i otwarte*, Toruń 2003.
27. Radwiłowicz R., *O wysoką pozycję edukacji regionalne: założenia-analiza-teza-planowanie*, „Nauczyciel i Szkoła" 2007, 1-2 (34-35), s. 235-247.
28. Sacha M. I., *Muzea wobec utraty. Strategie (re-)konstrukcji dziedzictwa utraconych ojczyzn na przykładzie muzeów w Polsce i w Niemczech*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej" 2015, nr 2, s. 100-101.
29. Sacharczuk J., Szwarc A., *Kultura regionu – inspiracje i kierunki rozwoju edukacji regionalnej we współczesnej szkole*, „Kultura i Edukacja" 2019, nr 3 (125), s. 248-267.
30. *Sfragmentaryzowane dziedzictwo: sfragmentaryzowny instrument sfragmentaryzowanie polityki*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku, Szanse i wyzwania*, red. M. Murzyn, J. Purchla, Kraków 2007.
31. Sobel D., *Place-based Education: Connecting Classroom and Community*, The Orion Society 2004.
32. Stasiak K., *Muzeum wobec edukacji regionalnej*, „Hejnał Oświatowy" 2019, nr 6-7/184, s. 6.

33. Synak B., *Społeczno-kulturowe aspekty edukacji regionalnej*, [w:] *Społeczeństwo. Demokracja. Edukacja. Nowe wyzwania w pracy socjalnej*, red. K. Marzec-Holka, Bydgoszcz 2000.
34. Taboł S., *Renesans edukacji regionalnej*, „Edukacja i Dialog" 2006, nr 4, s. 21-26.
35. Torowska J., *Edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Kraków 2008.
36. Tureczek M., *Edukacja regionalna w dobie globalizacji. Problem budowania wspólnot lokalnych – wybrane aspekty*, „Studia nad Historią, Kulturą i Polityką" 2020, 14, s. 161-173.
37. Wrobel G., *Pojęcie edukacji regionalnej, jej cele i zadania*, https://szkolnictwo.pl/index.php?id=PU5494.

Where is regional education heading?

Abstract

The aim of the article is to draw attention to the issues of changes in the perception of regional education. Departure from the previously established concept means that contemporary youth are not properly prepared to perceive their immediate surroundings as valuable. There was a need to redefine, but also return to the assumptions of regional education using place pedagogy. Locality and regionalism should constitute the basis for the education of subsequent generations to provide the basis for identity.

Keywords: regionalism, locality, regional education, identity